

УДК 378.091:159-051

Степаненко Л.М.

ПРОЦЕСУАЛЬНА КОМПЕТЕНЦІЯ – СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ДО СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Постановка проблеми. Міністерство освіти і науки України сьогодні визначає соціальний рівень професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів освіти, особливо приватних, невідповідний до зіставлення кредитів наших студентів з кредитами зарубіжних університетів, наприклад, у процесі стажування за програмами обміну. Суттєвою перешкодою на шляху набуття студентами необхідним обсягом знань і вмінь стає рівень вміння самостійної роботи. Саме від рівня підготовки фахівця, сформованості його професійних якостей значною мірою залежить успішне виконання соціального замовлення держави на фахівця з високими професійними знаннями та уміннями.

Якщо формування когнітивно-навчальної компетенції здійснюється у процесі навчання, то для формування готовності до встановлення соціальних зв'язків одного навчання недостатньо. Навчання має бути доповнено зв'язками засвоєного у процесі навчання з наявними якостями особистості та бажанням виявити у своїх діях, які мають стати вчинками як особистості, мотивів їх виконання.

Нині неможливо студентів у приватному вищому навчальному закладі освіти озброїти всіма знаннями, вміннями і навичками, котрі їм будуть необхідні для подальшої роботи. Але розвинути в них наукове мислення, навчити їх самостійно оволодівати необхідною інформацією, формувати нові знання, виховувати активних, творчих людей з бажанням встановлювати соціальні та культурні зв'язки й уміти процесуально це виконувати є актуальним завданням освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автор показав, що дослідженню проблеми формування професіоналів, які самостійно мислять, інноваційно вирішують завдання завжди приділялась належна увага, зокрема таким її аспектам: методологічні засади сучасної філософії освіти (В.П. Андрущенко, І.А. Зязюн, В.Г. Кремень, М.І. Михальченко та ін.); теорія неперервної професійної освіти (С.У. Гончаренко, Р.С. Гуревич, А.М. Гуржій, Н.Г. Ничкало та ін.); професійної підготовки фахівців у вищій школі (А.М. Алексюк, В. І. Бондар, Н.М. Дем'яненко, І.М. Ковчина Н.В. Кузьміна та ін.); теорія компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання (В.У. Байденко, Н.М. Бібік, Е.Ф. Зеєр, О.І. Пометун, Л.А. Петровська, Г.В. Терещук та ін.); теорія діяльнісного підходу до процесу засвоєння знань та розвитку особистості

(І.Д. Бех, Л.С. Виготський, Н.В. Гришина, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, С.Л. Рубінштейн та ін.).

Аналіз науково-педагогічної літератури переконує в тому, що проблема підвищення рівня професійної підготовки сучасних студентів в Україні, формування їх професійної готовності у процесі вивчення спеціальних дисциплін поки що не вивчена і потребує значної уваги. Це, насамперед, стосується вдосконалення змісту, форм і методів навчання.

У процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у системі освіти виявлена низка суперечностей між: державними вимогами щодо підготовки конкурентоспроможних працівників і недостатнім рівнем їхньої соціально-фахової компетентності; модернізацією системи освіти та науково-методичним забезпеченням приватних вищих навчальних закладів; традиційною системою підготовки майбутніх фахівців і недосконалістю індивідуалізації їхньої навчально-практичної діяльності; наближенням системи освіти України до світових стандартів, зокрема Болонських домовленостей, і низьким рівнем умінь самостійної роботи студентів; необхідності якісної спеціальної підготовки і скороченням годин аудиторних занять для циклу цих дисциплін; сучасними вимогами до викладачів та їхнім фактичним педагогічним професіоналізмом.

Актуальність проблеми, її важливість та необхідність розв'язання цих суперечностей і зумовили вибір теми нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті особливостей процесуальної компетенції як складової підготовки студентів до соціальних і культурних зв'язків, що забезпечують якість освіти, адекватну вимогам сучасності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження вчених свідчать про те, що майже кожний професійний показник у своїй структурі має таку складову, як „уміння самостійно навчатися”. І це справді так. Майже дві третина студентів не вміють раціонально планувати та використовувати навчальний і позанавчальний час, працювати систематично, їм бракує ініціативи до самоосвіти та самовиховання. Тому сучасним студентам буває складно самостійно здобувати знання з підручників, інших джерел наукової та пізнавальної інформації, особливо великої за обсягом. Упродовж однієї лекції студент одержує значно більше нової інформації, наприклад, з педагогіки або психології, ніж за все попереднє життя; при цьому йому потрібно засвоїти нову професійну термінологію та понятійний апарат, навчитись здійснювати аналіз літературно-наукових джерел, обґрунтування професійних тверджень, виявляти загальні знання.

Постійне збільшення обсягу навчальної, наукової, технологічної інформації, який необхідно набути майбутньому фахівцю за роки навчання у

приватному вищому навчальному закладі, підвищення вимог до професійної і спеціальної підготовки викликає гостру потребу всебічного і глибокого дослідження моделі формування у студентів професійно-соціальних навиків, зовнішніх і внутрішніх чинників удосконалення професійної майстерності, розкриття закономірностей і особливостей професійної підготовки, застосування інноваційних методик у навчально-виховному процесі.

У розв'язанні цього завдання викладачі спеціальних дисциплін у приватних вищих навчальних закладах освіти мають багато проблем. Не всі студенти легко впродовж короткого часу можуть перейти від однієї системи навчання до іншої. Їхня успішність залежить від того, наскільки розвинені в них основні компоненти структури навчальної діяльності. З одного боку, студенти стверджують наявну відмінність між навчанням у загальноосвітній школі та вищому навчальному закладі, що виявляється, насамперед, у більшій самостійності навчання, яка потребується Болонськими домовленостями. А з іншого боку, серед труднощів адаптації до оволодіння майбутньою професією більшість студентів ставлять на перше місце ті, які зумовлені недостатнім розвитком у них ще зі школи раціональних прийомів розумової і навчальної діяльності, “уміння знаходити професійну інформацію”, організації їхніх соціальних і культурних зв'язків.

Одна з головних проблем підготовки студентів до соціальних і культурних зв'язків – створення загальноприйнятої методики формування компетентності фахівця і визначення адекватних засобів її реалізації. Основні труднощі полягають у тому, що компетентність є багатофункціональним поняттям, для її формування необхідне модернізоване навчальне середовище, яке дозволяє змодельовати реальну ситуацію, а також ефективні засоби контролю діяльності студента в цьому середовищі.

Одним із дійових засобів є інтерактивні методи та форми навчання, під час застосування яких здійснюється багатовекторний вплив на студента.

Розвивальні й навчальні функції потрібно використовувати впродовж усього навчання, при цьому вміло поєднуючи їхні різновиди в системі як аудиторних, так і позааудиторних занять.

Значні можливості для підготовки фахівця нового типу містить застосування симуляційно-ігрового підходу під час аудиторної роботи студентів, а використання дидактичних засобів передбачає створення сприятливих умов для самостійного оволодіння навчальним матеріалом, забезпечує мотивацію до майбутньої професії, формування професійної спрямованості, уміння самостійно навчатися та організовувати практичну діяльність.

Симуляційні методи й ігрові форми підготовки студентів у вищих недержавних закладах освіти дозволяють оптимально враховувати вимоги

обраної студентами спеціальності, створювати ситуації, беручи участь в яких вони навчаються швидко й ефективно вирішувати соціальні завдання, розвивати професійні навички. Використання ігрових технологій забезпечує можливість поставити студентів у спеціально створені ситуації, що передбачають вирішення цілої низки професійних завдань.

Важливою педагогічною умовою ефективного використання ігрових занять професійної спрямованості є створення умов для самовираження особистості, що забезпечують розвиток ініціативності, самостійності та творчості. Доцільність використання ігрових занять полягає в тому, що вони розраховані на більш широкий діапазон мотивів. Так, у студентів, у яких відсутні пізнавальні інтереси, вони можуть викликати ігровий мотив – діяльність буде творчою; для студентів зі стійкими навчальними інтересами ігровий мотив буде лише підкріпленням пізнавальних мотивів.

Аналіз взаємозв'язку знань, навичок і умінь та узагальнення різних підходів до розуміння сутності самостійної діяльності дав можливість визначити уміння самостійної роботи як властивість особистості, яка ґрунтується на раніше засвоєних знаннях і набутих навичках та визначає готовність людини успішно виконувати самостійну діяльність. Для ефективного здійснення професійної діяльності у майбутніх психологів необхідно сформувати протягом першого року навчання: уміння відшукати навчальну інформацію; уміння самостійно працювати з науковою інформацією; уміння самостійно переробити інформацію; уміння самостійно розв'язати задачу прикладного змісту; прагнення до поглибленого вивчення навчального матеріалу; прагнення до самоосвіти.

Формулюючи основну мету самостійної роботи студента як засвоєння умінь, знань та навичок, встановлено, що, з одного боку, будь-яке уміння передбачає уявлення, знання, розподіл та переключення уваги, навички сприймання, мислення, самоконтролю та регулювання процесу діяльності, з іншого боку уміння можна розглядати як об'єкт контролю, як підсумок педагогічної діяльності. На основі структури самостійної діяльності та етапів формування умінь було уточнено, що структура умінь самостійної роботи містить у собі такі взаємопов'язані компоненти: орієнтаційний, операційний, мотиваційний та результативний.

Розроблена система формування умінь самостійної роботи у майбутніх психологів включає в себе мету, суб'єкти навчального процесу, методіку формування, різні види самостійної роботи студентів. За розробленою системою процес формування умінь самостійної роботи поєднує три етапи: теоретичний (формування умінь самостійної роботи з літературою, уміння орієнтуватися в інформаційному матеріалі; вдосконалення умінь раціонального відбору й аналізу інформації та формування мотивації навчальної діяльності студентів), навчально-моделюючий (формування

комплексних умінь самостійної роботи на основі набутих знань і навичок шляхом перенесення їх у нові, нестандартні навчальні ситуації, які максимально моделюють професійні ситуації, що вимагають застосування цих умінь), контрольо-корекційний (спрямований на перевірку та корекцію сформованих умінь у нових, нестандартних умовах).

Упровадження в навчальний процес інтерактивних методів навчання, зокрема методів активного навчання розглядали Е. Берн [4], В.П. Беспалько [5] та ін. Нині продовжується пошук, розробка і впровадження інноваційних технологій навчання, про що свідчать чисельні міжнародні та регіональні науково-методичні конференції, створення Всесвітньої асоціації інноваційних методів навчання "WACRA", яка успішно працює вже понад 20 років.

Питання розробки і впровадження інноваційних технологій навчання у професійній підготовці розглядали О.І. Навроцький [7], В.А. Поліщук [8], В.А. Семиченко [10] та ін. Проте залишилося поза належною увагою впровадження інтерактивних методів навчання студентів недержавних вищих навчальних закладів під час вивчення спеціальних дисциплін. Наявні дослідження стосуються переважно загальних механізмів формування вмінь і навичок безвідносно до конкретних навчальних предметів і, отже, без урахування специфіки майбутньої професії. Крім того, існує проблема застосування розроблених інноваційних методів навчання, що ґрунтується на низькому рівні підготовки викладачів вищої школи до впровадження новітніх методів навчання в навчальний процес.

У цілому проведений аналіз досліджуваної проблеми дозволяє стверджувати, що професійна підготовка майбутніх психологів до соціальних і культурних зв'язків обумовлюється педагогічними умовами навчання та індивідуальними особливостями, як-от: системою ціннісних орієнтацій, стилем навчання, формуванням авторитету майбутнього психолога, удосконаленням здібностей, необхідних психологічних якостей, а також сформованими вміннями та знаннями їх застосування.

Навчання соціальним зв'язкам та їхнє психологічне забезпечення виступають у нашому дослідженні провідним чинником ефективної професійної підготовки. Визначаємо такі компоненти готовності майбутнього психолога до соціальних і культурних зв'язків у контексті професійної підготовки, як: *мотиваційний*, який дає соціальну установку до емпатії; *когнітивно-навчальний*, який дозволяє отримати найповніші знання у сучасному приватному вищому навчальному закладі; *процесуальний*, який повинен бути сформований на основі професійно значущих знань; *комунікативний*, який допоможе у вербальному встановленні соціальних зв'язків та *соціально-професійний*, який указує на рівень готовності студентів до такої діяльності.

Місце мети діяльності студента займає професійна інформація, але тільки до певного моменту, а потім вона повинна отримати розвинену практику свого застосування як засобу регуляції діяльності, якій все більше стають притаманні риси професійної.

Специфіка готовності психолога до професійної діяльності полягає в наявності сформованої процесуальної компетенції як складової підготовки студентів до соціальних і культурних зв'язків, які забезпечують якість освіти, адекватну вимогам сучасності.

У контексті нашого дослідження особливої ваги набуває поняття потреби в самоактуалізації, яка визначається як „вбирає в себе увесь світ цілісної особистості, всі її здібності та інтереси. Всі сили людини задіяні в задоволенні цієї надзвичайної потреби” [1, с. 20], що спрямовується на “найбільш важливе, цінне для самої особистості, пов'язане з індивідуальним досвідом і розвитком” [2, с. 8]; спонукає психолога на формування професійної позиції і стилю професійної діяльності; допомагає усвідомленню загальнолюдських цінностей у формуванні гармонійно розвиненої особистості; забезпечує прийняття й осмислення педагогічних технологій інтерактивного навчання та інноваційних компонентів у багатогранній професійній діяльності компетентного психолога. „Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету створити комфортні умови навчання, за яких кожен студент відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність” [9, с.4].

Застосування знань, здатність до теоретичного мислення на практиці і формування навичок професійної діяльності визначають професійну позицію майбутнього психолога у здійсненні своїх мотиваційних намірів. Як вже зазначалось, професійна готовність студента значною мірою залежить від рівня сформованості професійних умінь. Професійні уміння нами розглядаються як здатність належно виконувати певні дії, згідно набутих теоретичних і практичних знань, вмінь і навичок в обраній галузі [3, с. 338].

Формування професійних процесуальних компетенцій в умовах приватного вищого навчального закладу досягається шляхом усвідомлення смислу професійних дій, потім – початкове оволодіння професійними діями, нарешті, самостійне виконання професійних дій.

У Київському інституті соціальних та культурних зв'язків імені святої княгині Ольги вивчення дисциплін будується таким чином, що дозволяє вмотивувати процесуальну компетенцію під час навчання на першому курсі, оскільки саме на першому курсі потрібно сформулювати у студентів-психологів уявлення про майбутню професію, пов'язуючи при цьому майбутню професійну діяльність із предметною системою навчання. Для цього ми

тлумачимо цілі і значущість обраної професії, знаходимо методи і засоби переконання для впливу на процес осмислення студентами вимог, які професія психолога висуває до людини та спрямовуємо майбутніх психологів на самоорганізацію в отриманні знань згідно вимог Болонського процесу.

Якщо формування когнітивно-навчальної компетенції здійснюється у процесі навчання, то для формування готовності до встановлення соціальних зв'язків одного навчання недостатньо. Навчання має бути доповнено зв'язками засвоєного у процесі навчання з наявними якостями особистості та бажанням виявити у своїх діях, які мають стати вчинками як особистості, мотивів їх виконання. Таким мотивом повинно бути бажання встановлювати соціальні та культурні зв'язки й уміти процесуально це виконувати.

Таке спрямування студента на даний вид діяльності, котра проявляється на основі усталених професійних намірів, які сформувались у процесі навчання, а також впевненість у відповідності своїх здібностей вибраному профілю навчання і задоволення вибором професії.

Професійна діяльність психологів вимагає не лише практичних умінь і навичок, фундаментальних знань з педагогіки й психології, а й компетентності в галузі мистецтва, високого рівня загальної і художньо-педагогічної культури. І чим краще психолог розуміється на різних видах мистецтва, тим вищих результатів досягає у процесі професійного становлення, яке покликане забезпечити розвиток професійної свідомості, вищий рівень професіоналізму, інтеграцію фахової та психолого-професійної підготовки, праксеологічну, рефлексивну та інформаційну [6, с. 23].

Висновки. Професійна освіта знаходиться на шляху створення ефективних технологій і методик індивідуально-особистісного творчого розвитку майбутнього психолога, подолання обмежень у поетапному оволодінні технологією самовдосконалення особистості фахівця.

Майстерність і професіоналізм психолога – це синтез наукових знань, інтелектуальних та практичних умінь володіння засобами мистецтва. Завдання вищої освіти України – не тільки дати студентам професійну інформацію, сформувані вміння і розвинути практичні навички, але й виробити у них потребу самостійно шукати і поповнювати знання, забезпечити перенесення такої потреби у свою майбутню професійну діяльність. Самостійна робота студентів від першого до останнього курсу має спрямовуватися на реалізацію пов'язаних між собою завдань, як розвиток самостійності, вміння здобувати знання, здатність самостійно використовувати ці знання у практичній діяльності, при цьому бути соціально адекватним у професійній праці.

Дані експериментального дослідження свідчать про можливість позитивного впливу ігрових форм на процес формування умінь самостійної

роботи у майбутніх психологів. Найефективніше це відбувається тоді, коли зміст ігрових форм навчання професійно зорієнтований; ігрові заняття використовуються диференційовано з урахуванням рівня підготовленості студентів; розвивається мотивація навчальної діяльності студентів; забезпечується розвиток ініціативності, самостійності та творчості студентів; налагоджується партнерська взаємодія та співробітництво учасників гри на основі суб'єкт-суб'єктних відносин.

Формування професійної готовності відбувається під дією всього комплексу складових, в тому числі і позааудиторної діяльності. Вимоги до процесуальної компетенції студентів-психологів, їхньої підготовки до самостійного професійного життя будуть впливати на обсяг і зміст освіти, важливим компонентом якої є формування у студентів комунікативної та соціально-професійної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Г. М. Социальная психология: учеб. для высш. шк. / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 1999. – 375 с.
2. Арендт Х. *Vita activa, или о деятельной жизни* / Х. Арендт В. В. Бибихин; пер. с нем. и англ. – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.
3. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман, І. Андрущенко; пер. с англ. – К.: ВД „Києво-Могилянська академія”, 2008. – 109 с. – (Актуальні світові дискусії).
4. Берн Э. *Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры* / Э. Берн. – СПб. – М., 1998. – 400 с.
5. Беспалько В. П. *Слагаемые педагогической технологии* / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 191 с.
6. Бояцис Р. *Резонансное лидерство: самосовершенствование и построение плодотворных взаимоотношений с людьми на основе активного сознания, оптимизма и эмпатии* / Р. Бояцис. – М.: Альпина Бизнес Букс, ГОД. – 300 с.
7. Навроцький О. І. *Інноваційні процеси в вищій школі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук: спец. О. І. Навроцький.* – Х., 2006. – 36 с.
8. Поліщук В. А. *Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія* / В. А. Поліщук; за ред. Н. Г. Ничкало. – Тернопіль: ТНПУ, 2006. – 424 с.
9. Пометун О. *Сучасний урок: інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібник* / О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
10. Семиченко В. А. *Визначення функцій педагогічної діяльності в контексті гуманізації навчання* / В. А. Семиченко // Гуманітарні науки. – 2001. – №1. – С. 21-32.

АНОТАЦІЯ

Степаненко Л. М. Процесуальна компетенція – складова підготовки студентів до соціальних і культурних зв'язків. У статті розкрито особливості процесуальної компетенції як складової підготовки студентів до соціальних і культурних зв'язків, які забезпечують якість освіти, адекватну вимогам сучасності. Охарактеризовано провідні чинники ефективної професійної підготовки, які лежать в основі професійної готовності майбутніх психологів.

Ключові слова. *Майбутні психологи, соціальні зв'язки, мотиви, процесуальна компетенція, самостійна робота, професійна готовність.*

АННОТАЦИЯ

Степаненко Л.М. Процесуальная компетенция – составная подготовка студентов к социальным и культурным связям. В статье рассматриваются особенности процессуальной компетенции как составной части подготовки студентов к социальным и культурным связям, которые обеспечивают качество образования, адекватное требованиям современности. Дана характеристика ведущим факторам эффективной профессиональной подготовки, которые являются основой профессиональной готовности будущих психологов.

Ключевые слова. *Будущие психологи, социальные связи, мотивы, процессуальная компетенция, самостоятельная работа, профессиональная готовность.*

SUMMARY

Stepanenko L. M. Processional competency – foundation of students' preparation in social and cultural connections. The article highlights specifications of the competent processional as a constitutive part of the students' preparation in social and cultural connections that provide quality of education and adequate contemporary demands. The article provides leading factors characteristics for the effective professional training that appear as a foundation of the professional readiness for the future psychologists.

Key words. *Future psychologists, social connections, motives, processional competition, independent work, professional readiness.*